

på ändarna försedda med sammanhållande tvärstockar; de yttre raderna i denna riktning understödja ändstockar till de tre förstnämnda syllarna. Alla dessa syllar äro skyddade mot fukt och väta genom brädbeklädning. På en del af södra sidan ligger dessutom ett brädgolf för ringaren. I hvar och en af syllarnas inre skärningspunkter äro tillsammans resta sex stolpar, hvardera 29 cm. i fyrkant. Från syllarnas tio yttre skärningspunkter äro sträfvor, fig. 8 e, lagda mot de i midten resta stockarna. På tvärbalkarna, fig. 8 f, äro klockorna upphängda. Öfver dessa är ett ramverk, fig. 8 g, h, som tillsammans med midtspiran, fig. 8 i, uppbär yttertaket. Nu 1910 är taket beklädt med plåt, ett material som ur estetisk synpunkt borde vara förbjudet att använda på dylika byggnader. I den resta stocken, fig. 8 i, är inhugget årtalet 1762, som väl anger det år, då stapeln uppfördes. Formen på hufven pekar väl också i och för sig på 1700-talets midt som stapelns tillkomsttid.¹

C. Nyquist.

Ett par småländska fångstredskap för gräfling och räf.

Genom kulturens inverkan har allmogens jakt så småningom i hög grad förändrats, så att metoderna i det stora hela blifvit desamma, som begagnas af sportjägare. Jakten i egentlig mening har sålunda blifvit alltmer förherrskande, och fångsten har fått träda alltmer i skuggan. Andra fångstredskap än saxarna, som ju ha en tämligen modern prägel, ha på de flesta trakter af södra Sverige fullständigt försvunnit, och endast i Norrlands inre delar ha vi dem ännu någorlunda rikligt företrädde. De redskap och metoder, som varit särskildt afsedda för sådana djurarter, t. ex. gräflingen, som i vårt land endast i de sydligare delarna förekommit i sådan mängd, att de varit föremål för regelbunden fångst, ha alltså numera i allmänhet upphört att finnas till. Så mycket större intresse erbjuda de typer, som ännu äro i behåll. Ett par småländska sådana, af-

¹ Perspektivbilderna äro tecknade af arkitekt R. Hjorth, som äfven deltagit i uppmätningarna af staplarna.

sedda i första hand för gräfling, men den ena äfven för räf, skola här beskrifvas.

Fälla med fallucka. Fig. 1 och 2.¹

Detta redskap användes vid gräflingens och räfvens lyor, antingen sedan djuren under jakt gått in i dem, eller då lyorna tillfälligtvis påträffats af fångstmannen. Det gäller då först att förvissa sig om att lyan är bebodd och att djuret är inne. Är det fråga om en gräfling, går detta enkelt nog för sig. Gräflingen har

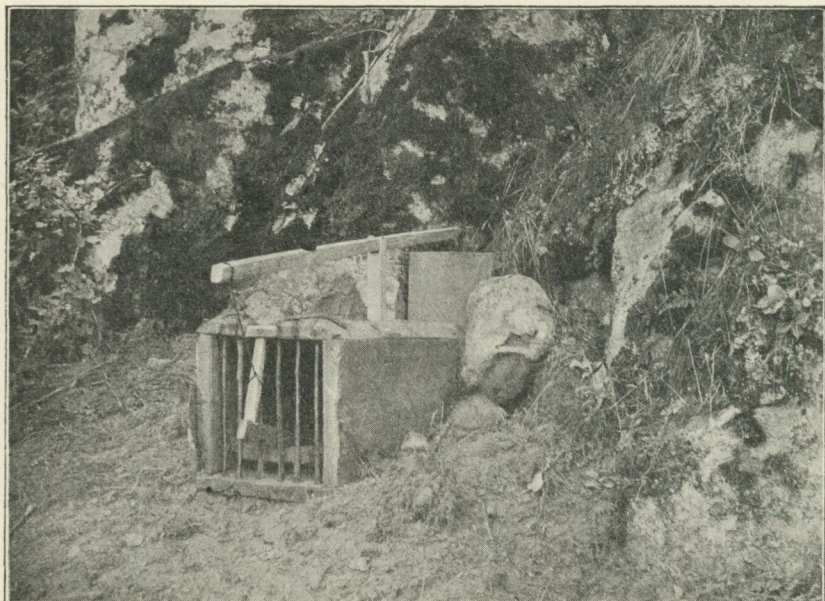

Fig. 1. Gräflingsfälla, uppgillrad utanför en gräflingslya. Grenna socken. Fot. af förf.

nämligen för vana att lägga sina exkrementer utanför lyan i dennas omedelbara grannskap, endast några få meter från ingången. De läggas icke spridda, utan i en eller ett par högar (vid en lya fann jag 3) och öfvertäckas icke, och det är alltså ingen konst att se, om

¹ Denna typ påminner, ehuru gillerinrättningen är en annan, om den »hålk för räf, utter m. fl.», som af Th. Hahr omtalas på sid. 332 i hans »Handbok för jägare och jaktvänner», 2:a uppl., Stockholm 1881. Han lämnar dock ingen uppgift om redskapets förekomst eller om det är af allmogeursprung.

färska exkrementer finnas eller icke. Är lyan bebodd, fäster man i ingångens tak med kåda eller på annat sätt några hästtagel eller grässtrån, så långa, att de med nedre änden ligga på marken. Vid nästa besök ser man lätt, i hvilken riktning djuret senast gick genom gången. Befinner det sig inomhus, uppgillras fällan invid öppningen, dock endast om de lokala förhållandena äro sådana, att djuret icke kan komma ut på annat håll eller gräfvä sig ut under redskapet.

Ändamålet med fällan är, att djuret skall lockas in i den och därvid afgillra en fall-lucka bakom sig och sålunda innestängas. Fällan hopfogas af fyra bräder och har formen af en kort tunnel

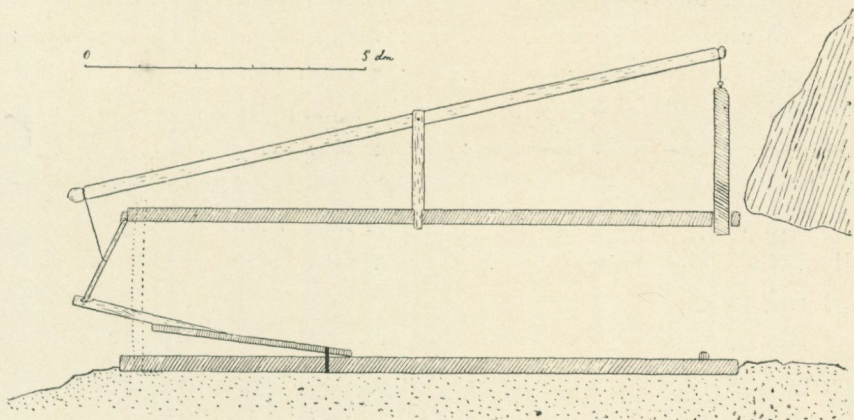

Fig. 2. Gräflingsfälla, uppgillrad. Längdgenomskärning. Grenna socken.

med en öppning i hvardera ändan. Den öppning, där luckan skall nedfällas, placeras tätt intill lyans mynning, den andra, som alltså blir vänd utåt, är tillstängd genom ett glest galler af järntenar. Med förkärlek begagnas härför afslagna lieblad, som inslås i bräderna med eggen inåt, så att djuret ej skall kunna bända i dem. När djuret vill ut ur lyan, ser det dagern lysa in genom järngallret och hoppas komma ut här. När det hunnit till fällans yttre hälft, beträder det en trampbräda, som här upptager fällans hela bredd. Därvid förlorar vippstången på taket sitt fäste i yttre ändan, och fall-luckan, som är fästad i dess inre ända, faller ned af sin egen

tyngd. Den enkla gillringsmekaniken torde tydligt nog åskådliggöras af figurerna. Luckan löper i en fals i hvardera väggen, och strax innanför det ställe, där den slår ned, är på golfvet en tvärså fästad, som hindrar djuret att få någon klo under luckan och på så sätt lyfta upp den. Trampbrädan hindras att glida framåt eller bakåt genom en bult eller spik i golfvet, som är löst inträdd i ett betydligt vidare hål i trampbrädan. För att det instängda djuret icke skall kunna vända sig om och med nosen och framfötterna lyfta upp fallluckan, får fällans bredd och höjd icke vara mer än omkring 25 cm. invändigt.

Fällan har olika längd allt eftersom den är afsedd för gräfling eller räf. I förra fallet är den drygt en meter lång, i senare fallet 1,8 m. (3 alnar). Den måste nämligen vara så lång, att räfvens svans icke kan komma under luckan, när afgillringen sker, ty i så fall kan mickel möjligen med ett bakben lyfta upp luckan och krypa ut baklänges. Emellertid begagnas fällan icke så ofta för räffen, ty han låter vanligen icke lura sig så lätt. Det berättas sålunda, hur en räf under 21 dygn låg inne i sin håla utan att våga gå in i fällan. Han blef matad af folket och drogs slutligen ut, ytterligt afmagrad.

Allmogens namn på denna fälla är »gräflingakista» eller »räfvakista». Den förekommer i trakten öster och söder om Grenna, som det synes ganska allmänt, t. ex. i Grenna, Hagrida och Skärstads socknar. I Björkö socken söder om Eksjö begagnas typen visserligen icke numera, men för en tid sedan gjordes ett misslyckadt försök med den, hvilket visar, att den äfven i denna trakt är känd. Den torde alltså vara spridd öfver en stor del af Jönköpings län. Dock är den okänd af gamla jägare i trakten af Dummemosse väster om Jönköping.

Gräflingsläm. Fig. 3.

Detta redskap uppgillras på liknande platser som det föregående, men begagnas endast för gräfling. Räffen anses nämligen för slug att fångas därmed. Äfven för gräflingen är dess användning mer

inskränkt än fällans, i det att det fordrar fritt svängrum åt båda sidorna för gillerpinnarna.

Redskapet är ett fallgiller, afsedt att klämma fast bytet. Hufvuddelen består af en vertikalt ställd, kort bräda, som löper i en fals i de båda lodräta sidorna af en ram. Den förstnämnda brädan, fallbrädan, uppgillras så, att en öppning bildas mellan dess nedre kant och ramens nedre sida. Vid afgillringen pressas fallbrädan

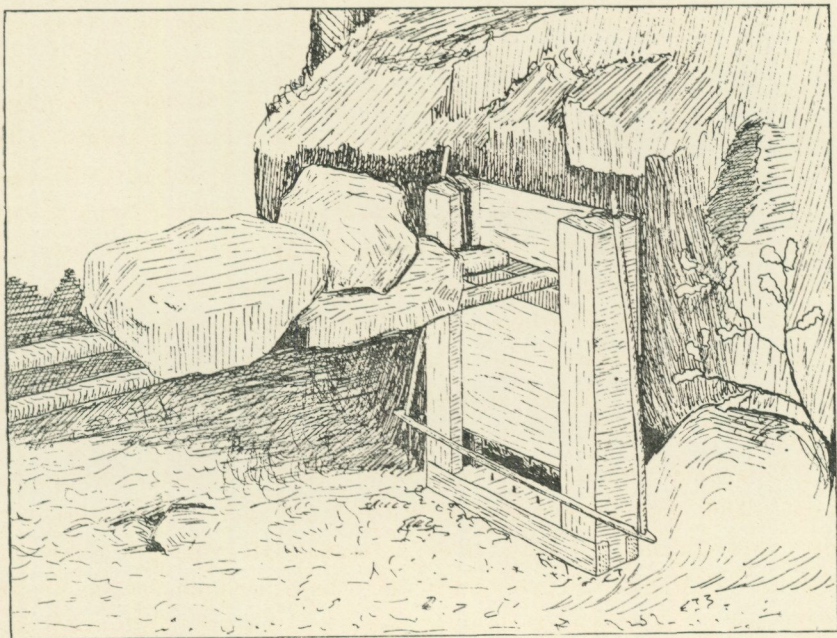

Fig. 3. Gräflingsläm, uppgillrad. Skärstads socken, Jönköpings län.

ned af tunga stenar, hvilka genom förmedling af ett par störar anbringas på fallbrädans öfre kant, och djuret sitter fastklämdt med halsen.

Jämte teckningen torde följande uppgifter vara tillräckliga för en uppfattning af lämmens konstruktion och verkningssätt. Ramens bredd är omkring 24 och dess höjd omkring 32 cm (yttre mått). Den nedre väggen är försedd med några uppåtstående järntaggar, som motsvaras af liknande i fallbrädans nedre kant. Den öfre delen

af ramens baksida är försedd med en tunn brädrygg, som hindrar gräflingen att inifrån trycka ned fallbrädan. Dennas öfre kant, som är förstärkt genom en gröfre infattning, har i hvardera ändan en stropp, som i ramens fals går ut till en af gillerstickorna och håller denna med en ögla. Gillerstickorna äro tre: två vertikala och en horisontell. De vertikala, som stå utmed ramens vertikala ytterkanter, äro med öfre ändan inträdda i hvar sin af de nyss nämnda öglorna. Genom fallbrädans belastning skulle de slå ut åt sidorna, om icke den tredje gillerstickan, som går horisontellt emellan dem, hölle deras nedre ändar fast genom hakformiga inskränningar. Det är genom att vidröra denna horisontella sticka, som gräflingen afgillrar apparaten.

Fångstresultatet beror till stor del därpå, att den horisontella gillerstickan får det rätta läget, och att öppningen innanför den göres lagom stor. Gräflingen får nämligen endast med hufvudet komma igenom, och afgillringen skall ske med nosen. Får han ett ben med under fallbrädan, lär han kunna taga sig ut ur klämman. För att dölja försätet brukar man uppresa ormbunkar mot ramens insida och äfven lägga sådana på marken straxt innanför densamma med de yttre ändarne upplagda på den horisontella gillerstickan.

Detta redskap, som jag endast känner från Grenna och Skärstads socknar, där dess användning efter allt att döma är starkt i aftagande, kallas af befolkningen »gräflingastock». Detta namn är ju tämligen omotiveradt för typen, sådan den numera är konstruerad, och visar, att den uppstått som en modifiering af de äkta fallstockarna eller möjligen flakarna, hvilka fordom tvifvelsutan varit allmänt begagnade i trakten. Stockar för hare och skogsfågel, i båda fallen med gillerstickor i 4-form,¹ kunna ännu de äldre fångstmännen i norra Småland påminna sig. Från dessa stockar skiljer sig dock den nu ifrågavarande genom gillringsmekanismen, som, såvidt jag vet, hittills varit obeskrifven. Gräflingsfällans gillerinrättning åter är endast en variant af en för öfrigt i flera former bekant typ.

¹ Se S. Ekman, Norrlands jakt och fiske, sid. 3 och fig. 42, 49, 50. Norrländskt handbibliotek 4, Uppsala och Stockholm 1910.

Af båda redskapen är ett exemplar öfverlämnadt till Nordiska Museet i Stockholm.¹

I samma trakt, som dessa redskap förskrifva sig från, användes på ett ställe fortfarande en räfgrop af gammal känd konstruktion med anka som bete, och på ett annat ställe gjordes för någon tid sedan försök med ett räfbås, hvars konstruktion dock ej nu är närmare känd.

Sven Ekman.

Jullev och levhögar i några Västgötasocknar.

Den gamla seden att baka julbröd och framlägga dem i högar på julbordet fortlefde i Verla, Ljung, Kjedom, Synnerby och flera socknar i Västergötland till frampå 1870-talet.

Nedanstående afbildningar² visa några typer från detta område. Fig. 1 var, liksom flerstädes, den vanligaste kusen. Den bakades af rågsikt, någon gång af hvete, och tillgick detta så, att man lade tvänne i ändarne snäckformigt rullade degbitar i kors öfver hvarandra. Den krusades rutvis med en *knäck* (sågformig kakkrusare) och beströks med oblandadt ljumt vatten för att få glansfärg. I midten skulle det vara ett pepparkorn eller något annat svart t. ex. russin.

Ett uppmätt exemplar var 16 cm. i fyrkant.

Fig. 2 och 3 voro mindre vanliga och vikarierade då och då för nr 1, gjordes i samma storlek som denna och af samma slags deg, beströkos med ljumt vatten och hade samma rang i julhögen. De formades sålunda: långsträckta degbitar klöfvos i ändarne, och flikarne hoprullades snäckformigt utåt. Nr 2 knäckades som nr 1, nr 3 pryddes med degornament samt ett pepparkorn i midten.

¹ Den gräflingsläm, som öfverlämnats till museet, visar i nedre kanten af fallbrädan en inbuktning. En sådan lär enligt traktens äldste och erfarnaste fångstman icke vara ändamålsenlig och hör egentligen icke till typen.

² Dessa äro utförda efter original, bakade af fru Johanna Landén och fröken Anna Landén.